

jich trvanlivosti. Pokud vím, tento názor vyslovili rakouští kolegové v úžasu nad trvanlivostí omítek západního průčelí zámku v Českém Krumlově. To už je ovšem jiné téma, ale užitečné. Jak už jsem zmínil, následné hodnocení oprav těsně po dokončení a pak s odstupem času nám může přinášet cenné poznatky k procesu stárnutí a tím i k jeho prognózování.

Také jsem se vyslovil v tom smyslu, že bych uvítal i mírnější kontrasty v interiéru mezi restaurovanými částmi a okolními plochami. To už je požadavek na určitou vizuální integritu interiéru, tedy požadavek veskrze estetický. Tím se dostáváme k poměrně subtilní problematice estetického hodnocení provedeného zásahu, o posuzování estetické hodnoty památek ani nemluvě. V tomto ohledu často nemíváme úplné jasno. Na jedné straně se estetického hlediska hodnocení odříkáme s poukazem na „libovůli“ hodnocení a nedokazatelnost „správnosti“ estetického soudu. Na druhé straně nás estetické hledisko silně motivuje a podvědomě ovlivňuje nejen náš vztah k památkám, ale často i určuje naše postoje k provedeným opravám, i když si to nepřipouštíme – anebo také připouštíme.

Nedostatek dále spatřuji v nedořešení prostoru před budovou Templu v Krajířově ulici. Před zbouráním garáže pokračovala historická uliční čára po levé straně od náměstí plynule až k Templu. Při bourání garáže jsme předpokládali, že toto prostorové uzavření Krajířovy ulice bude opět obnoveno, a to alespoň plnou zdí. Pokud si vzpomínám, zvažovali jsme i určitý např. mřížový průhled či průchod do dvorku. Na druhé straně se současný stav již vžil a je sporné, zda nyní po letech tuto myšlenku znovu oživovat. Spíše je aktuální rehabilitovat uliční frontu ve zbytku Krajířovy ulice směrem ke staré vodárenské věži, dnešní stav je velmi nevhodným a nedůstojným sousedstvím Templu. Při dokončení rekonstrukce jsme vyslovili naději, že se provedená oprava stane impulsem pro rehabilitaci celého okolí Templu. K tomu však s výjimkou nového povrchu komunikace, opravy poprsní zdi a nových svítidel vůbec nedošlo.

V každém případě se Templ v dnešní podobě stal důstojnou a obohacující součástí městského organismu a dnes již neodmyslitelným komponentem panoramatického obrazu města. A v to na začátku 70. let doufal jen málokdo.

Vít JESENSKÝ; Jakub BACHTÍK

1

2

10. výročí prohlášení šesti meziválečných sídlišť v Berlíně za památku UNESCO

Kdyby měl mít tento příspěvek podtitul, patrně by zněl „Mezi unikátem a sériovostí“.¹ V Berlíně do roku 2008 chránilo UNESCO jen dva velké soubory: „Zámky a parky v Postupimi a Berlíně“ (od roku 1990) a „Ostrov muzeí v Berlíně“ (od roku 1999). Následné rozhodnutí zapsat šest sídelních celků zhruba z let 1913–1932 na Seznam světového kulturního dědictví obsahuje v sobě více pohnutek a příčin.² Berlín, vybombardovaný za 2. světové války, měl nepochybně určité „morální oprávnění“, aby jej kulturní společnost jistým způsobem odměnila za utrpení, které si prožil – tak jako třeba v případě Würzburgu, jehož střed byl 16. března 1945 nesmyslně vybombardován anglickým letectvem a kde byla postupně opravena arcibiskupská rezidence, následně prohlášená za světovou památku.

Berlínská sídliště, ležící poměrně dost daleko od centra,³ nebyla válkou tak tragicky poškozena, a tudíž míra jejich autenticity, jakožto jeden z hlavních ukazatelů památkových hodnot, zůstala celkem vysoká. Navíc pozdější akce obnovy probíhaly vesměs velmi šetr-

Obr. 1, 2. Berlín, sídliště Gartenstadt Falkenberg, tzv. Tuschkastensiedlung (pastelkové sídliště) – Bohnsdorf. Foto: Ivan P. Muchka, 2016.

se detailními otázkami památkových zásad a údržby urbanistických areálů, což by bylo sice nanejvýš žádoucí, ale jen shromáždění materiálu k takové analýze by si vyžádalo velmi mnoho času a stavebně-technických znalostí. Nejen německá legislativa je odlišná, ale jiné jsou i stavební normy a na „opačném konci kritérií“ máme co činit s jinými mentalitami, s jiným dějinným vývojem (dvě ze sídlišť – Falkenberg a Wohnstadt Carl Legien – ležela na území DDR) apod. Z tohoto pohledu by bylo jistě zajímavé vědět, jak se řeší např. zateplení budov, výměny dožitých materiálů, modernizace včetně např. výtahů, společné ukládání kočárků a kol, ale čeká to na další autory, kteří budou věc konzultovat s německými kolegy. Dosavadní nepočetné publikace se poněkud opakují ve vyzdvihování některých faktů – např. vznik nové architektury po 1. světové válce, která chtěla poskytovat lidem vyšší standardy než „Mietskasernen“, které se stavěly v Berlíně do té doby.

2 Srv. Jörg Haspel – Annemarie Jaeggi, *Siedlungen der Berliner Moderne. UNESCO Welterbe*, Berlin 2012. Jde o následující sídliště (podle chronologické posloupnosti): 1) Gartenstadt Falkenberg, tzv. Tuschkastensiedlung (pastelkové sídliště) – Bohnsdorf; 2) Siedlung Schillerpark – Wedding; 3) Großsiedlung Britz – Hufeisensiedlung; 4) Wohnstadt Carl Legien – Prenzlauer Berg; 5) Weiße Stadt – Reinickendorf; 6) Großsiedlung Siemensstadt – Ringsiedlung (sídlíště um. skupiny Ring).

3 Asi 3–20 km.

■ Poznámky

1 Srov. Hans Höger, *Kunsthandwerk und Design – zwischen Unikat und Serie*, in: Christoph Hölz (ed.), *schön & gut. Positionen des Gestaltens seit 1850*, München 2002, s. 231–240. Tento příspěvek nemá za cíl zabývat

4

3

5

6

ně a uvážlivě.⁴ Dokumenty UNESCO podávají ale ještě několik dalších zdůvodnění – sídliště se snažila nově přistupovat k otázce bytového standardu nejširších vrstev obyvatel a zmírňovat sociální nouzi a bytovou krizi, kterou Berlín předtím trpěl.⁵ Velmi zjednodušeně řečeno šlo o to, racionalizovat dispozici rodinného bytu, což znamenalo poskytnout mu dostatek světla, vzduchu a slunce (pod tehdejší heslo „Licht, Luft und Sonne“); relativně úzké domy (většinou dvoutřakové dispozice), tedy nikoli tradiční objekty s několika dvory za sebou, orientovat na ose sever-jih a optimálního oslnění dosahovat tak, že ložnice byly obráceny k východu a obytné prostory k západu.⁶ Byty měly úsporné půdorysy, ale už s úplným hygienickým zázemím a lokálním nebo speciálním teplovzdušným topením, později již i s ústředním vytápěním. Téměř všechny byty měly rozlehlé balkony, dostatečně dimenzované na sezení i ležení,⁷ s markýzami a závěsy kvůli intimitě – nezapomínejme, že šlo o úsporné objekty, kde se balkony nacházely dost blízko sebe. Od konce 20. let se již objevuje dálkové ústřední topení, které údajně ušetřilo asi šest čtverečních metrů na byt oproti lokálnímu topení.

Začali jsme „sociální revolucí“, vybavením bytů, ale k tzv. Nové architektuře (Neue Baukunst) patřily zejména otázky urbanistické a estetické povahy. Tím, že šlo o plánování domů v řádcích (Zeilenbau), většinou ležících kolmo k ulici, zbývalo poměrně hodně místa pro zeleň, často s využitím starších stromů.⁸ Právě přihlídnutí k povaze terénu a snaha o co největší podíl zeleně charakterizuje všech šest sídlišť, vycházejících samozřejmě z tehdejší evropské a anglické teorie.⁹ Urbanista odpovědný za celkové rozvržení sídliště

(„Städtebaulicher Entwerfer“) komponoval komplex často s použitím lehkého zakřivení linie ulic a v jednom případě s ponecháním velké plochy na půdorysu podkovy s jezírkem uprostřed (Britz, Hufeisensiedlung), která v lehké se svažujícím terénu vytváří nevšední, přímo „amfiteatrální“ dojem, včetně vstupu do tohoto prostoru po rozlehlém schodišti s terasami po stranách (dnes na nich stojí pavilonové stavby). Princip takového urbanismu se ovšem svou „sousedskou solidárností“ odlišuje od něčeho, pro co čeština používá pojem dělnická kolonie (Werkwohnungsbau). Zformuloval to jeden z autorů sídliště Siemensstadt Hans Scharoun: „Sousedství je určitá duchovní energie (...) Je to prostor, který chodec přejde maximálně za čtvrt hodiny, prostor, který odpovídá radostným zážitkům dítěte, dost velký, aby v něm mohlo zažívat dobrodružství, a dost malý, aby v něm mohl vznikat pocit domova.“¹⁰

■ Poznámky

4 Z našeho hlediska je zajímavé, že např. pražská Ořechovka zažila poměrně masivní zásahy, např. téměř zničení centrálního prostoru, ale i jinde – výměny oken a dveří, výstavba garáží, zazdívání balkonů, změny barevnosti, výměny plotů apod. Také otázka zeleně by stála za samostatnou úvahou, ke které se ale necítím povolán.

5 Běžně se uvádí, že na konci 19. století v Berlíně žilo průměrně 5 lidí na jednu obytnou místnost.

6 „Um eine optimale Besonnung der Wohnungen zu erzielen, lagen die Wohnblöcke in strenger Nord-Süd Richtung parallel zueinander, die Schlafräume nach Osten, die Wohnzimmer nach Westen orientiert.“ (Text jednoho z ori-

Obr. 3–5. Berlin, Siedlung Schillerpark – Wedding. Foto: Ivan P. Muchka, 2016.

Obr. 6. Berlin, Großsiedlung Britz – Hufeisensiedlung. Foto: Ivan P. Muchka, 2016.

entačních panelů na sídlišti Siemensstadt.)

7 Srov. obdélný balkon s vyznačeným půdorysem vybavení – tři osoby u stolu a jedno ležení. Thomas M. Krüger, *Welterbe Ringsiedlung Siemensstadt*, Berlin 2011, s. 21.

8 „... die Hausreihen standen bevorzugt senkrecht zur Straße und waren über schmale Wohnwege zu erreichen, dadurch konnten alte Bäume erhalten, Straßenbaukosten auf Minimum reduziert werden.“ (Text jednoho z orientačních panelů na sídlišti Siemensstadt.)

9 Je otázkou, zda vlastnictví zahrady znamenalo u většiny třípodlažních objektů, že se o ni staralo více majitelů, nebo zda byla svěřena jen tomu, kdo bydlel v úrovni terénu. Otázka zeleně byla v rukou samostatného odpovědného projektanta – „Freiraumplaner“ nebo „Gartenarchitekt“ (Falkenburg, Weiße Stadt – Ludwig Lesser, Schillerpark – Walter Rossow, Britz a Siemensstadt – Leberecht Migge). Pouze v jednom případě, ve čtvrti Wedding, byla již existující plocha zeleně – Schillerpark – částečným východiskem pro řešení stejnojmenného sídliště.

10 „Nachbarschaft ist eine geistige Energie (...) Sie ist ein Raum, den ein Fußgänger in etwa eine Viertelstunde durchquert, ein Raum, der der Erlebnisfreudigkeit des Kindes entspricht, groß genug, um Abenteuer darin anzusiedeln, klein genug, um das Gefühl der Heimat aufkommen zu lassen.“ (Citace z jednoho z orientačních panelů na sídlišti Siemensstadt, datována je rokem 1927.) V této souvislosti je třeba říci, že firma Siemens se nepodílela

7

8

9

10

11

Obr. 7–8. Berlin, Großsiedlung Britz – Hufeisensiedlung. Foto: Ivan P. Muchka, 2016.

Obr. 9–11. Berlin, Wohnstadt Carl Legien – Prenzlauer Berg. Foto: Ivan P. Muchka, 2016.

Ještě jsme nehovořili o výtvarném řešení exteriéru – uvést ovšem nějakého společného jmenovatele by bylo, již vzhledem k účasti řady architektů, velmi obtížné. Přestože jde o „sériová“, opakující se řešení, která měla být co nejúspěšnější a neekonomičtější, rozhodně u nich nevzniká pocit nějaké uniformity, fádnosti a nudy. Tektonika ve smyslu rytmizace fasád vzniká zejména použitím motivu balkonů, často sdružených do dvojic a oddělených nepřerušným vertikálním pásmem zdíva (vzor do kříže), dále poměrně bohatou škálou tvarů a velikostí oken, někdy seskupovaných např. do charakteristických spojení (trojice úzkých vertikálních oken ve Falkenbergu), nebo v podobě hustých řad malých půdních okének pro sušárny prádla. Oblíbeným motivem je okno v nároží budovy, „popírající“ princip stability stavby a naopak zvyšující pocit lehkosti a elegance, které se v době funkcionalismu rozšířilo na přímo „povinné řešení“. Důležitým členícím prvkem je samozřejmě schodiště vystupující věžovitě z těla stavby a napomáhající ji plasticky rytmizovat. Základním principem je ovšem zejména kombinace materiálů a barev, kterou proslul především Bruno Taut, jedno z jehož dalších sídlišť, které vytvořil ve čtvrti Zehlendorf a které není součástí souboru UNESCO,¹¹ dostalo kdysi hanlivý přídomek „papouščí“ (Papageisiedlung).¹² Dobový názor totiž pro určité estetické součásti stavby – portály, štíty, arkýře apod.

– vyžadoval použití rezné cihly, kamene nebo jiných „solidních“ materiálů a barva byla vnímána jen jako náhražka.

Sídliště v Zehlendorfu nás přivádí ještě k další, „politické“ stránce věci, totiž vlastnictví. Šlo tam o sídliště GEHAG,¹³ tedy obecně prospěšné, spojitelné a akciové „domácí“ společnosti, která byla i u zrodu sídliště Britz a také sídliště nazvaného podle odboráře Carla Legiena. Rovněž u vzniku dalších souborů stály obecně prospěšné společnosti, což byla důležitá podmínka pro vznik tak velké investiční akce. Pro zajímavost, uvedme jejich velikost – Falkenburg (128 rodinných domů), Schillerpark (300 bytů), Britz (1 964 bytů), Carl Legien (1 149 bytů), Weiße Stadt (1 268 bytů) a Siemensstadt (1 370 bytů). Podporu města zařizoval většinou stavební rada architekt Martin Wagner, který se také často přímo účastnil projekčních prací. Měl také bezpochyby zásluhu i na tom, že všechna sídliště mají komfortní a rychlé dopravní spojení s centrem (S-Bahn, U-Bahn).

Hovořit blíže o stavebních technologiích by přesahovalo rámec této stručné informace; je ovšem známo, že v rámci typizace již docházelo i k použití plochých střech, řešených proti zatékání, použití betonových dílů – budoucích nechvalně známých panelů – apod.¹⁴ Je zajímavé, že ani oficiální dokumenty pro UNESCO neřeší vůbec otázku tzv. občanské vybavenosti – předpokládalo se ovšem jako samozřejmost, že sídliště jsou vždy obklopena již existujícími městskými aglomeracemi, které tuto vybavenost (mateřská škola, škola, kostel, poliklinika, pošta, veřejná knihovna, sportoviště, plovárny apod.) již obsahují. Všechna sídliště ovšem měla po obvodu drobné obchody a restaurace;

■ Poznámky

ani na plánování, ani na financování, takže sídliště skutečně není žádnou „dělnickou kolonií“.

11 Je otázka, proč vlastně – vzhledem k sídliště se nacházejí i ve větší vzdálenosti od centra.

12 Bruno Taut není v českém prostředí neznámou osobou: Bedřich Václavek přeložil v roce 1926 jeho práci Nové bydlení – žena jako tvůrce (Die neue Wohnung – die Frau als Schöpferin). O sídliště v Zehlendorfu i dalších berlínských akcích existuje česká informace od Otakara Fierlingera, Mezinárodní kongres pro stavbu měst a bytovou péči v Berlíně 1931, *Styl* XI, 1931–1932, s. 52–59, a od Maxe Urbana, XIII. kongres pro stavbu měst v Berlíně, tamtéž, s. 60–64. – Německá literatura o Tautovi – např. viz Ben Buschfeld, *Bruno Tauts Hufeisensiedlung*, Berlin 2015. – Srov. hodnocení Tautových teoretických spisů v knize: Bernd Evers – Christof Thönes (edd.), *Architekturtheorie von der Renaissance bis zur Gegenwart*, Köln 2003, s. 692–703.

13 GEHAG (Gemeinnützige Heimstätten, Spar- und Bau Aktiengesellschaft). Další společností byl např. Primus nebo Gemeinnützige Baugenossenschaft Gartenvorstadt Groß-Berlin, GmbH; dnešní vlastník většinou Deutsche Wohnen AG, GSW Immobilien GmbH.

14 Paradoxně ale nebyla tato racionalizace chápána jako samospasitelná; srov. úryvek z jednoho tehdejšího dokumentu, který varuje před novými stavebními postupy, pokud by naopak vznikalo riziko zdražování: „... gesunde Wohnungen zu erschwinglichen Preisen zu schaffen, schließt die Möglichkeit aus, in grösseren Umfange neue Bauverfahren zu erproben. Das damit verbundene geldliche Risiko wäre zu groß und unverantwortbar.“

12

13

14

15

Obr. 12. Berlin, Weiße Stadt – Reinickendorf. Foto: Ivan P. Muchka, 2016.

Obr. 13. Berlin, Großsiedlung Siemensstadt – Ringsiedlung. Ivan P. Muchka, 2016.

Obr. 14. Berlin, Weiße Stadt – Reinickendorf. Foto: Ivan P. Muchka, 2016.

Obr. 15. Berlin, Großsiedlung Siemensstadt – Ringsiedlung. Ivan P. Muchka, 2016.

sídlíště Carla Legiena a Siemensstadt obsahují tzv. Waschhausy, kde bylo možné komfortně vyřítit tzv. velké prádlo.

Důležitou stránkou vyhlášení světové památky je její prezentace veřejnosti; po 7. červenci 2008, kdy UNESCO památku oficiálně vyhlásilo, vznikla zatím tři informační centra, z nichž ale jen Britz (Fritz-Reuter-Allee 46) vzbuzuje dojem, že může poskytnout informace na adekvátní úrovni, protože jsou zde v prodeji odpovídající publikace a průvodce a dokonce malá výstava o komplexu.¹⁵ V sídlíšti Siemensstadt je rozseto asi 12 venkovních stojanů, upřesňujících, který architekt zmíněnou část navrhoval. Je třeba ocenit zejména informace o činnosti Hanse Scharouna, autora urbanistického plánu, který zde také sám bydlel a podílel se i na obnově jím projektované a bombardováním poškozené budovy (přezdívané lidově Panzerkreuzer, tedy obrněný křižník; obliba námořních prvků v Scharounově architektuře je dobře známa).

Shrňme stručně: při dnešních úvahách o zápisu urbanistických celků i jednotlivých objektů architektury 20. století do památkových seznamů je třeba zvažovat jejich hodnotu, která reflektuje více kritérií, čehož při-

kladem jsou právě sociální sídlíště v Berlíně, a hledat obecnější hodnotící měřítko. Jde o relativně novou činnost, která by se měla věnovat i osvětě veřejnosti, jež většinou příliš nechápe, proč jsou dotyčné stavby tak významné, aby se řadily po boku jejich oblíbených historických památek typu katedrál či královských paláců.¹⁶ Zdánlivě vnějšková otázka po investorech a finančním zajištění (v anglických materiálech UNESCO jsou berlínská sídlíště oficiálně uváděna jako *subsidized estates*) by se pro architekturu 20. století mohla stát také jedním z určujících kritérií. Důležité je ovšem, dle mého soudu, aby šlo o opak slabé stránky soudobé architektury, vzbuzující většinou pocit obyčejnosti, fádnosti a prostřednosti, zakrývaný často snahou o tzv. originalitu za každou cenu – kardinální otázkou veškerých dějin architektury totiž zůstává, v čem vlastně vynalézavost (invence), tvořivost (kreativita) a jedinečnost (unikátnost) spočívají.

Ivan P. MUCHKA

■ Poznámky

15 Otvírací doba centra dva dny v týdnu odpoledne ovšem také nepůsobí dojmem, že by šlo o skutečně živý „hot-spot“. Existují i centra ve Weisse Siedlung a v sídlíšti Siemensstadt, obě také s velmi omezenou otvírací dobou.

16 Sem patří letohrádek Amalienburg v Mnichově zařazený na tzv. čekací listinu UNESCO (tentative list). Na druhé straně třeba Mathildenhöhe v Darmstadtu, také zařazená na „čekací listinu“, bude jistě v budoucnu vzbuzovat podobné rozpaky jako berlínská sídlíště.

Archeologický pramen. Několik poznámek k archeologickým atlasům

Obor archeologie dnes disponuje celou řadou údajů o jednotlivých archeologických lokalitách a obecně i celém archeologickém památkovém fondu. Jejich shromáždění, zpřístupnění a interpretace v obecné, pochopitelné a využitelné formě je jedním ze základních úkolů dnešní památkové archeologie, jejímž smyslem je ochrana archeologického dědictví v jeho původním uložení. Tedy v zemi a krajině. Tzv. archeologické atlasy, vycházející z kvalitních a revidovatelných archeologických pramenů (náleзовých zpráv), jsou jednou z možných cest, jak mnohostranně zlepšit management archeologického kulturního dědictví v případě památkových objektů i plošně chráněných území.

Archeologické dědictví tvoří zejména archeologické nemovitě a movité nálezy, uložené ve svém původním uložení, tj. v zemi... Tak zní často používaná charakteristika primárního pramene informací o archeologickém vývoji daného místa, která vychází z českého znění tzv. Maltské konvence.¹ Archeologie jako vědní

■ Poznámky

1 Mezinárodní Úmluva o ochraně archeologického dědictví Evropy, podepsaná v maltské Vallettě 16. 1. 1992. Úmluva vstoupila v platnost 25. 5. 1995 a součástí právního řádu ČR je pod číslem č. 99/2000 Sb. m. s. od roku 2000; zde zejména čl. 4, II.